

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра клінічної анатомії та оперативної хірургії

Навчальний рік 2022 - 2023

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**КЛІНІЧНА АНАТОМІЯ ТА ОПЕРАТИВНА ХІРУРГІЯ З
ОСОБЛИВОСТЯМИ ДИТЯЧОГО ВІКУ**

(назва навчального компоненту)

Нормативний чи вибіркового освітній компонент нормативний

Формат освітнього компоненту очний
(очний, змішаний, дистанційний)

Галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
(шифр і назва галузі знань)

Спеціальність 228 „ Педіатрія” (магістри), другий (магістерський) рівень
(код і найменування спеціальності)

ОПП „ Педіатрія”
(шифр і назва галузі знань)

Курс 2

Силабус навчальної дисципліни розглянуто на засіданні кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії

Протокол від

“30” серпня 2021 року №1

Завідувач кафедри
професор Дуденко В.Г.
(підпис) (прізвище та ініціали)

“30” серпня 2021 року

Схвалено методичною комісією ХНМУ з проблем природничо – наукової підготовки

Протокол від

«31» серпня 2021 року № 1

Голова
професор Вовк О.Ю.
(підпис) (прізвище та ініціали)

«31» серпня 2021 року № 1

Розробники силабусу:

Дуденко В.Г. – завідувач кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
доктор медичних наук, професор

Вдовіченко В.Ю. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Падалиця М.А. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Євтушенко І.Я. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Кондрусик Н.Ю. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Горяїнова Г.В. – доцент кафедри клінічної анатомії та оперативної хірургії,
кандидат медичних наук, доцент

Дані про викладачів, що викладають дисципліну

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Дуденко Володимир Григорович, завідувач кафедри, доктор медичних наук, професор

Контактний тел. 0503028005

Корпоративна пошта викладача vh.dudenko@knti.edu.ua

Консультації – кожний четвер та п'ятниця на кафедрі

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Вдовіченко Вячеслав Юрійович, завуч кафедри, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0662733869

Корпоративна пошта викладача yu.vdovichenko@knti.edu.ua

Консультації – кожний понеділок та вівторок на кафедрі або у системі ZOOM ID 272 000 9346 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Падалиця Маргарита Анатоліївна, секретар кафедри, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0664151773

Корпоративна пошта викладача ma.padalytsia@knti.edu.ua

Консультації – кожний понеділок на кафедрі або у системі ZOOM ID 342 697 0315 Pass 555555

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Євтушенко Ірина Яковлівна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0665280326

Корпоративна пошта викладача iy.yevtushenko@knti.edu.ua

Консультації – кожну середу на кафедрі або у системі ZOOM ID 247 507 2457 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Кондрусик Наталія Юріївна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0962395530

Корпоративна пошта викладача ny.kondrusyk@kntu.edu.ua

Консультації – кожний вівторок на кафедрі або у системі ZOOM ID 278 605 3981 Pass 1703

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Горяїнова Галина Вячеславівна, кандидат медичних наук, доцент

Контактний тел. 0664454153

Корпоративна пошта викладача hv.horiainova@kntu.edu.ua

Консультації – кожний четвер на кафедрі або у системі ZOOM ID 281 263 0802 Pass 777777

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

Прізвище, ім'я по батькові викладача, посада, вчене звання, науковий ступень

Любомудрова Катерина Сергіївна, асистент

Контактний тел. 0632877435

Корпоративна пошта викладача ks.liubomudrova@kntu.edu.ua

Консультації – кожний понеділок на кафедрі або у системі ZOOM ID 342 697 0315 Pass 555555

Локація: Харків, вул Трінклера, 6 будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань ХНМУ, 1 поверх, каф. КАОХ

ВСТУП

Силабус навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” складена відповідно до освітньо-професійної програми (далі – ОПП) «Педіатрія»

1

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Клінічна анатомія та оперативна хірургія – прикладна наука, яка ґрунтується на використанні теоретичних питань та методів дослідження нормальної анатомії людини з використанням як класичних, так і сучасних методів дослідження в сфері клінічної медицини, вивчає топографію внутрішніх органів та структур та орієнтується на обґрунтування доступів до внутрішніх органів та структур та технологію оперативних втручань на них з метою усунення або корекції хірургічної патології.

Навчальна дисципліна “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” викладається для студентів другого курсу педіатричного факультету протягом одного семестру. На вивчення навчальної дисципліни «Клінічна анатомія та оперативна хірургія» відводиться 3,0 кредити ЄКТС - 90 годин (40 годин аудиторних і 50 годин самостійної роботи студента).

Предметом вивчення навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” є індивідуальна анатомічна мінливість будови тіла людини стосовно до хірургічних втручань, а саме: будова, форма і взаємне розташування органів та тканин в різних ділянках тіла людини, а також техніка хірургічних операцій, принципи, способи та правила провадження оперативних втручань, організація хірургічної допомоги, особливості обстеження хірургічного хворого, асептика і антисептика, десмурґія, загальні питання анестезіології, травматології, кровотеча і запинка кровотечі, переливання крові, загальні питання та окремі види хірургічної інфекції, інші питання хірургії.

Міждисциплінарні зв'язки навчальна дисципліна “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку”

а) базується на вивченні студентами морфологічних дисциплін – анатомії людини; гістології, цитології, цитології та ембріології; фізіології й інтегрується з цими дисциплінами;

б) закладає основи подальшого вивчення студентами навчальних дисциплін – патоморфології; патофізіології; загальної хірургії, хірургічних хвороб, пропедевтики внутрішньої медицини, пропедевтики педіатрії, радіології, урології, внутрішньої медицини, педіатрії, акушерства та гінекології.

Послання на сторінку навчальної дисципліни в MOODLE

<http://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=471>

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1 Метою викладання навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” є оволодіння систематизованими знаннями з будови тіла людини в різних ділянках та формування практичних умінь топографо-анатомічного виконання оперативних доступів та оперативних прийомів; знайомство з принципами хірургічних методів лікування.

1.2 Основними завданнями навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” є вивчення топографічної анатомії ділянок тіла людини, оволодіння навичками користування хірургічними інструментами, розтину і з'єднання м'яких тканин, тимчасової і остаточної зупинки кровотечі, доступів до магістральних судин та нервів, венесекції і венепункції, перев'язки судин, оволодіння навичками оперативних доступів і оперативних прийомів на трупному матеріалі або на тваринах, а також засвоєння теоретичних знань та практичних навичок з питань антисептики, асептики, гемотрансфузії, анестезіології, клінічних проявів ушкоджень, хірургічної інфекції, невідкладних станів, основних принципів лікування і профілактики.

1.3 Компетентності та результати навчання

Дисципліна “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” забезпечує набуття здобувачами вищої освіти **компетентностей**:

1.3.1 інтегральна: Здатність розв’язувати складні задачі і проблеми у галузі охорони здоров’я за спеціальністю «Педіатрія» у професійній діяльності або у процесі навчання із застосуванням положень, теорій та методів фундаментальних, медичних, педагогічних, психологічних та соціально-економічних наук,, що передбачає проведення досліджень і/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов та вимог; інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації; ясно і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової аудиторії;

• *загальні:*

ЗК1 – Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і бути сучасно навченим

ЗК2 – Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях

ЗК3 – Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності

ЗК4 – Здатність до адаптації та дії в новій ситуації

ЗК5 – Здатність приймати обґрунтоване рішення ; працювати в команді; навички міжособистісної взаємодії

ЗК6 – Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватись іноземною мовою

ЗК7 – Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій

ЗК8 – Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов’язків

ЗК9 – Здатність діяти соціально відповідально та свідомо

ЗК10 – Прагнення до збереження навколишнього середовища

• *спеціальні (фахові, предметні):*

ФК2 – Здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів

ФК3 – Здатність до встановлення попереднього та клінічного діагнозу захворювання

ФК5 – Здатність до визначення принципів та характеру лікування захворювань

ФК6 – Здатність до діагностування невідкладних станів

ФК7 – Здатність до визначення тактики та володіння навичками надання екстреної медичної допомоги

ФК9 – Навички виконання медичних маніпуляцій

ФК10 – Здатність до визначення тактики ведення фізіологічної вагітності, фізіологічних пологів та післяродового періоду. Навички консультування з питань планування сім’ї та метода контрацепції

1.3.2 Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **програмних результатів навчання:**

Знання і розуміння:

– володіти загальними та спеціальними фундаментальними та професійно-орієнтованими знаннями, уміннями, навичками, компетентностями, необхідними для виконання типових професійних завдань, пов’язаних з діяльністю в медичній галузі на відповідній посаді

– володіти знаннями щодо психофізіологічних особливостей людини, здоров’я людини, підтримки здоров’я, профілактики захворювань, лікування людини, здоров’я населення

Застосування знань та розумінь:

– застосовувати набуті знання, навички та розуміння для вирішення типових задач діяльності лікаря, сфера застосування яких передбачена переліками синдромів та симптомів, захворювань, невідкладних станів, лабораторних та інструментальних досліджень, медичних маніпуляцій

– проводити збір інформації про пацієнта

– оцінювати результати опитування, фізичного обстеження, даних лабораторних та інструментальних досліджень

– встановлювати попередній клінічний діагноз захворювання

– визначати характер, принципи лікування захворювань

– проводити діагностування невідкладних станів, визначення тактики надання екстреної медичної допомоги

– визначати тактику ведення фізіологічних пологів та післяпологового періоду

– виконувати медичні маніпуляції

Формування суджень:

– здійснювати оцінку стану здоров'я людини та забезпечувати його підтримку з урахуванням впливу навколишнього середовища та інших факторів здоров'я

– застосовувати набуті знання щодо існуючої системи охорони здоров'я для оптимізації власної професійної діяльності та участі у вирішенні практичних завдань галузі

– дотримуватись етичного кодексу лікаря, що забезпечує сформованість фахівця з належними особистими якостями.

1.3.3 Вивчення навчальної дисципліни забезпечує набуття студентами наступних **соціальних навичок (Soft skills):**

- комунікабельність;
- грамотна письмова та усна мова;
- вміння виступати на публіці;
- аналітичний склад розуму;
- вміння побачити та вирішити проблему;
- хороша пам'ять;
- креативність;
- орієнтованість на результат;
- завзятість;
- стресостійкість;
- готовність виконувати рутинну роботу;
- вміння приймати рішення;
- відповідальність.

2 Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин 3 кредити ЄКТС.

2.1 Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступень, ОПП	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	вечірня форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань, <u>22 «Охорона здоров'я»</u> (шифр і назва)	Нормативна	----
Загальна кількість годин - 90	Спеціальність: <u>228 «Педіатрія»</u> (шифр і назва)	Рік підготовки:	
		2-й	----
		Семестр	
		3-й	----
Годин для денної (або вечірньої) форми навчання: аудиторних – 40 самостійної роботи студента - 50	Освітній ступень: <u>магістр</u> ОПП: «Педіатрія»	Лекції	
		10 год.	----
		Практичні, семінарські	
		30 год.	----
		Лабораторні	
		----	----
		Самостійна робота	
		50 год.	----
Індивідуальні завдання: ----			
Вид контролю: диф. залік			

2.2.1 Лекції

№ з/п	Назва теми	Обсяг у годинах	Вид лекції
1.	Тема 1. Введення в клінічну анатомію та оперативну хірургію.	2	Лекція-презентація
2.	Тема 2. Клінічна анатомія і оперативна хірургія мозкового і лицьового відділів голови. Особливості у дітей.	2	Лекція-презентація
3.	Тема 3. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок та органів шиї та стінок грудної клітки. Особливості у дітей.	2	Лекція-презентація
4.	Тема 4. Клінічна анатомія і оперативна хірургія легень і органів середостіння, серця і навколосерцевої сумки. Особливості у дітей.	2	Лекція-презентація
5.	Тема 5. Клінічна анатомія і оперативна хірургія передньо-бічної стінки живота та органів черевної порожнини. Особливості у дітей.	2	Лекція-презентація
Усього годин		10	

2.2.2 Семінарські заняття

Семінарські заняття не передбачено програмою

2.2.3 Практичні заняття

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1.	Тема 1. Вступ в клінічну анатомію та оперативну хірургію. Хірургічний інструментарій і апаратура для зшивання. Первинна хірургічна техніка.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, використання демонстрація інструментарію та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, розв'язування ситуаційних задач.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль.
2.	Тема 2. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок черепно-мозкового відділу голови і змісту порожнини черепа. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
3.	Тема 3. Клінічна анатомія лицьового відділу голови. Операції при гнійно-запальних процесах на обличчі.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного	Усне опитування, письмове опитування,

	Особливості у дітей.		матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
4.	Тема 4. Клінічна анатомія ділянок шиї. Трикутники, фасції, клітковинні простори шиї. Оголення і перев'язка зовнішньої та загальної сонних артерій. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
5.	Тема 5. Клінічна анатомія і оперативна хірургія органів шиї. Трахеостомія. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
6.	Тема 6. Клінічна анатомія і оперативна хірургія стінок грудної клітини, грудної залози. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
7.	Тема 7. Клінічна анатомія і оперативна хірургія легень, плеври, органів переднього та заднього середостіння, серця і перикарда. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій,	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі

			кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
8.	Тема 8. Клінічна анатомія і оперативна хірургія передньо-бічної стінки живота. Хірургічна анатомія і оперативне лікування пахвинних, стегових, пупкових гриж та гриж білої лінії живота. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
9.	Тема 9. Клінічна анатомія верхнього і нижнього поверху черевної порожнини. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
10.	Тема 10. Операції на органах черевної порожнини. Кишковий шов. Ушивання ран та резекція тонкої кишки. Апендектомія. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
11.	Тема 11. Операції на шлунку, на печінці, жовчному міхурі та селезінці. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні

			ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	завдання, реферати, доповіді.
12.	Тема 12. Клінічна анатомія і оперативна хірургія поперекової ділянки. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
13.	Тема 13. Клінічна анатомія і оперативна хірургія стінок та органів таза. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
14.	Тема 14. Клінічна анатомія і оперативна хірургія судин і нервів верхньої та нижньої кінцівок. Особливості у дітей.	2	Розповідь-пояснення, бесіда, демонстрація на анатомічних препаратах, використання манекенів та табличного матеріалу, презентація, відеоролики, дискусія, моделювання процесів і ситуацій, кейс-метод, використання трупного матеріалу; розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних особливостей будови органів людини.	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль, творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
15.	Диференційований залік	2		
	Усього годин	30		

2.2.4 Лабораторні заняття

Лабораторні заняття не передбачені програмою

2.2.5 Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Методи навчання	Форми контролю
1.	Тема 1. Вступ в клінічну анатомію та оперативну хірургію. Хірургічний інструментарій і апаратура для зшивання. Первинна хірургічна техніка.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
2.	Тема 2. Клінічна анатомія і оперативна хірургія ділянок черепно-мозкового відділу голови і змісту порожнини черепа. Особливості у дітей.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
3.	Тема 3. Клінічна анатомія лицьового відділу голови. Операції при гнійно-запальних процесах на обличчі. Особливості у дітей.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
4.	Тема 4. Клінічна анатомія ділянок шиї. Трикутники, фасції, клітковинні простори шиї. Оголення і перев'язка зовнішньої та загальної сонних артерій. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
5.	Тема 5. Клінічна анатомія і оперативна хірургія органів шиї. Трахеостомія. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
6.	Тема 6. Клінічна анатомія і оперативна хірургія стінок грудної клітини, грудної залози. Особливості у дітей.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
7.	Тема 7. Клінічна анатомія і оперативна хірургія легень, плеври, органів переднього та заднього	4	Презентація, відеоролики,	Творчі

	середостіння, серця і перикарда. Особливості у дітей.		дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
8.	Тема 8. Клінічна анатомія і оперативна хірургія передньо-бічної стінки живота. Хірургічна анатомія і оперативне лікування пахвинних, стегнових, пупкових гриж та гриж білої лінії живота. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
9.	Тема 9. Клінічна анатомія верхнього і нижнього поверху черевної порожнини. Особливості у дітей.	3	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
10.	Тема 10. Операції на органах черевної порожнини. Кишковий шов. Ушивання ран та резекція тонкої кишки. Апендектомія. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
11.	Тема 11. Операції на шлунку, на печінці, жовчному міхурі та селезінці. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
12.	Тема 12. Клінічна анатомія і оперативна хірургія поперекової ділянки. Особливості у дітей.	2	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
13.	Тема 13. Клінічна анатомія і оперативна хірургія стінок та органів таза. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.

14.	Тема 14. Клінічна анатомія і оперативна хірургія судин і нервів верхньої та нижньої кінцівок. Особливості у дітей.	4	Презентація, відеоролики, дискусія, реферативна доповідь, розв'язування ситуаційних задач.	Творчі завдання, індивідуальні завдання, реферати, доповіді.
15.	Диференційований залік	3	Розв'язання тестових та ситуаційних завдань	Усне опитування, письмове опитування, тестовий контроль,
Усього годин		50		

3 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

3.1 Оцінювання успішності навчання здобувачів освіти на кафедрі клінічної анатомії та оперативної хірургії здійснюється на підставі чинної «Інструкції з оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти ХНМУ»

Протягом вивчення дисципліни всі види діяльності студента підлягають контролю: поточному (на кожному занятті), підсумковому – диференційований залік (під час контрольних заходів). Для оцінювання дисципліни застосовуються наступні види шкал оцінювання: 200 бальна шкала, національна 4-бальна шкала («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та шкала ECTS (A, B, C, D, E, F, Fx). Результати конвертуються із однієї шкали в іншу згідно із нижченаведеними правилами.

Поточна навчальна діяльність (ПНД) кожного студента контролюється викладачем академічної групи після засвоєння кожної теми дисципліни та оцінюється з використанням 4-бальної (національної) системи. Використовуються такі методи поточного контролю: усне опитування, письмові завдання, тестові завдання.

Індивідуальні завдання студента (ІЗС) оцінюються в балах (не більше 10), які додаються до балів, набраних за ПНД. В жодному разі загальна сума балів за ПНД не може перевищувати 120 балів.

Диференційований залік (ДЗ) – це діагностика засвоєння студентом матеріалу дисципліни, здійснюється викладачем академічної групи по завершенню вивчення дисципліни.

Форма підсумкового контролю успішності навчання

Вивчення дисципліни триває один семестр та закінчується на останньому занятті підсумковим контролем – **диференційованим заліком**.

Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

Оцінювання поточної навчальної діяльності. При засвоєнні кожної теми дисципліни за ПНД студента виставляються оцінки за 4-бальною (національною) шкалою системи оцінювання. За підсумками семестру перед останнім заняттям викладач вираховує середню оцінку за ПНД (з точністю до сотих), яку конвертує у бали по нижченаведеній таблиці. Оцінка визначається у балах від 70 до 120 та відміткою – «відпрацьовано», «не відпрацьовано».

Перерахунок середньої оцінки за ПНД у багатобальну шкалу

4-бальна шкала	120-бальна шкала	4-бальна шкала	120-бальна шкала
5	120	3.91-3,94	94
4.95-4,99	119	3.87-3,9	93
4.91-4,94	118	3.83- 3,86	92
4.87-4,9	117	3.79- 3,82	91
4.83-4,86	116	3.74-3,78	90
4.79-4,82	115	3.7- 3,73	89
4.75-4,78	114	3.66- 3,69	88
4.7-4,74	113	3.62- 3,65	87
4.66-4,69	112	3.58-3,61	86
4.62-4,65	111	3.54- 3,57	85
4.58-4,61	110	3.49- 3,53	84
4.54-4,57	109	3.45-3,48	83
4.5-4,53	108	3.41-3,44	82
4.45-4,49	107	3.37-3,4	81
4.41-4,44	106	3.33- 3,36	80
4.37-4,4	105	3.29-3,32	79
4.33-4,36	104	3.25-3,28	78
4.29-4,32	103	3.21-3,24	77
4.25- 4,28	102	3.18-3,2	76
4.2- 4,24	101	3.15- 3,17	75
4.16- 4,19	100	3.13- 3,14	74
4.12- 4,15	99	3.1- 3,12	73
4.08- 4,11	98	3.07- 3,09	72
4.04- 4,07	97	3.04-3,06	71
3.99-4,03	96	3.0-3,03	70
3.95- 3,98	95	Менше 3	Недостатньо

Підсумковий контроль дисципліни. До ДЗ допускаються студенти, які виконали всі види робіт, передбачених навчальною програмою, та при вивченні дисципліни набрали кількість балів, не меншу за мінімальну. Допуск до ДЗ визначається у балах ПНД, а саме: min - 70, max - 120 балів. Безпосередньо ДЗ оцінюється від 50 до 80 балів. Оцінка з дисципліни є сума балів за ПНД та ДЗ у балах від min – 120 до max - 200 і відповідає національній шкалі та шкалі ECTS. Екзаменаційна картка для ДЗ складається із 5 питань: клінічної ситуації, трьох теоретичних питань та практичного навичку.

Схема нарахування балів за відповідь впродовж складання ДЗ

Кількість питань	«5»	«4»	«3»		
1	16	13	10	Усна відповідь за білетами, які включають клінічну ситуацію, три теоретичні питання з дисципліни та практичну навичку	За кожну відповідь студент одержує від 10 до 16 балів, що відповідає: «5» - 16 балів; «4» - 13 балів; «3» - 10 балів.
2	16	13	10		
3	16	13	10		
4	16	13	10		
5	16	13	10		
	80	65	50		

Шкала оцінювання: 200 бальна, національна та ECTS

Оцінка за 200 бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за чотирибальною (національною) шкалою
180–200	A	Відмінно
160–179	B	Добре
150–159	C	Добре
130–149	D	Задовільно
120–129	E	Задовільно
Менше 120	F, Fx	Незадовільно

Студентам, що не виконали вимоги навчальних програм дисциплін виставляється оцінка **Fx**, якщо вони були допущені до складання диференційованого заліку, але з'явилися або не склали його. Оцінка **F** виставляється студентам, які не допущені до складання диференційованого заліку.

Після завершення вивчення дисципліни відповідальний за організацію навчально-методичної роботи на кафедрі або викладач виставляють студенту відповідну оцінку за шкалами у залікову книжку та заповнюють відомості успішності студентів з дисципліни за формою У-5.03В – диференційований залік.

3.2. Питання до диференційного заліку:

Хірургічний інструментарій: функціональна класифікація хірургічного інструментарію, правила користування ним, класифікація шовного матеріалу та вимоги до нього, види і техніка зав'язування хірургічних вузлів, типи зшивачів.

Первинна хірургічна техніка: види місцевої анестезії, правила роз'єднання та з'єднання тканин, види і особливості зупинки кровотечі в рані, первинна хірургічна обробка ран.

Мозковий відділ голови: зовнішні орієнтири та межі областей, поширена будова областей, проєкції основних судин та нервів, особливо ран голови, особливості первинної хірургічної обробки ран голови, класифікація гематом, трепанаційний трикутник Шипо, схема черепно-мозкової топографії.

Вміст порожнини черепа: внутрішня основа черепа (черепні ямки), ознаки переломів основи черепа, оболонки мозку, синуси твердої мозкової оболонки, їх зв'язок з поверхневими венами, шлуночки мозку, субарахноїдальний простір, цистерни, субокципітальна пункція, внутрішньочерепні гематоми, кровопостачання головного мозку, види і техніка краніотомії.

Бічна частина лиця: межі, розподіл на області, привушна слинна залоза, вміст глибокої області обличчя, шляхи поширення гнійно-запальних процесів, розрізи при оперативних втручаннях.

Області та трикутники шиї: межі та основні зовнішні орієнтири шиї, межі областей та трикутників, піднижньощелепний і сонний трикутники, язичний трикутник, оголення та перев'язка загальної і зовнішньої сонних артерій, фасції і міжфасціальні клітковинні простори, глибокі між'язові проміжки, шляхи поширення гнійно-запальних процесів та основні види розрізів при їх хірургічному лікуванні.

Органи шиї та операції на них: клінічна анатомія гортані, глотки, стравоходу, трахеї, небезпечні місця щитоподібної залози при операціях на ній, види трахеостомії, ларінготомія, ваго-симпатична блокада.

Грудна клітка: межі, зовнішні орієнтири, поділ на області, поширена будова, міжреберні проміжки, молочна залоза, піднадкітна резекція ребра.

Середостіння: межі, легені, плевра та плевральна порожнина, плевральна пункція, операції на легенях, передне та задне середостіння, оперативні доступи до органів середостіння.

Серце та перикард: межі серця, проєкції клапанів, вроджені вади серця, синуси перикарда, пункція перикарда.

Передньо-бічна черевна стінка: межі, зовнішні орієнтири, поділ на області, проєкції органів, поширена будова, слабкі місця, футляр прямого м'яза живота, лапаротомії.

Пахова область, пахові грижі: межі, особливо поширеної будови, паховий канал, класифікація пахових гриж, операції грижосічення, пластика пахового каналу при прямих та косих пахових грижах.

Грижі стегнові, пупкові та білої лінії живота: стегновий канал, паховий та стегновий способи грижосічення, можливі ускладнення при грижосіченні защемлених гриж, види пластики пупкового кільця, особливо у дітей.

Черевна порожнина: стінки, хід очеревини, верхній поверх порожнини очеревини, утворення очеревини та сумки верхнього поверху, органи верхнього поверху, позапечінкові жовчні ходи.

Органи порожнини очеревини, нижній поверх: бічні канали, брижові синуси, кишені, дванадцятипало-тощекишечний вигин, ілео-цекальний кут, брижа, особливості кровопостачання кишківника.

Кишкові шви, резекція тонкої кишки: класифікація кишкових швів, вимоги, техніка накладання, етапи операції резекції тонкої кишки, види резекції тонкої кишки, кишково-кишкові анастомози: види, техніка формування.

Операції на шлунку: оперативні доступи, ушивання перфоративної виразки, гастростомії, резекції, ваготомії, пілоропластика.

Операції на печінці, жовчному міхурі, жовчних шляхах та підшлунковій залозі: шви печінки, типові та атипові резекції печінки, види холецистектомії, холецистостомія, види холедохотомії, операції при гострому панкреатиті.

Операції на товстій кишці: доступи до червоподібного відростку, види апендектомії, особливо у дітей, колостомія, протиприродний задній прохід.

Поперекова область: межі, зовнішні орієнтири, проекції, пошарова будова. Слабкі місця.

Клінічна анатомія сечоводів: розміри, синтопія, відділи, судини та нерви. Взаємовідносини сечоводів з маточною артерією у жінки.

Заочеревинний простір: визначення, фасції та шари клітковини. Клінічна анатомія нирок та великих судин.

Операції на нирці: нефротомія, нефростомія, резекція нирки, нефректомія. Доступи до нирок та сечоводу. Операції на сечоводі. Паранефральна блокада. Хірургія вад розвитку нирок (назвати вади).

Топографічна анатомія калитки та її органів: оболонки, яєчко, сім'яний канатик. Кровопостачання та іннервація, лімфовідтік. Операції на чоловічих статевих органах: розсічення крайньої плоті, (циркумцизію), френулотомія, операції при водянці яєчка.

Клінічна анатомія малого тазу: кістки, м'язи та фасції малого тазу; відділи малого тазу, кровопостачання та іннервація. Клітковинні простори. Поверхи порожнини тазу.

Клінічна анатомія матки та її придатків: відділи матки, відношення до очеревини, синтопія та положення в тазі, фіксуєчий, підвішувальний і підтримуючий апарат матки. Кровопостачання та іннервація. Лімфовідтік.

Клінічна анатомія органів жіночого тазу: матка, маточні труби та яєчники, відділи, зв'язки, кровопостачання і лімфовідтік. Хірургія вад розвитку матки (назвати вади).

Переваги оперативного доступу по Пфанненштилю.

Кесарів розтин: види, техніка, ускладнення. Операції при позаматковій вагітності.

Область жіночої промежини: межі, зовнішні орієнтири, пошарова будова. Сечостатева діафрагма. Кровопостачання та іннервація. Розриви промежини, ступінь пошкодження, техніка ушивання.

Вчення М.І.Пирогова про фасціальні футляри судин.

Техніка оголення судинно-нервового пучка на кінцівках.

Клінічна анатомія підключичної вени. Пункція та катетерізація підключичної вени: оперативні доступи, техніка.

Клінічна анатомія плечового судинно-нервового пучка: проекційна лінія, м'яз-орієнтир, фасціальний футляр, взаємне положення елементів всередині судинно-нервового пучка. Техніка блоку серединного нерва.

Клінічна анатомія ліктьового судинно-нервового пучка: проекційна лінія, м'яз-орієнтир, фасціальний футляр, взаємне положення елементів всередині судинно-нервового пучка. Техніка блоку ліктьового нерва.

Клінічна анатомія променевого судинно-нервового пучка: проекційна лінія, м'яз-орієнтир, фасціальний футляр, взаємне положення елементів всередині судинно-нервового пучка. Техніка блоку променевого нерва.

Система глибоких та поверхневих вен кінцівок: ставлення до фасціальних футлярів судинно-нервових пучків, особливості будови. Операції при варикозному розширенні вен нижніх кінцівок.

Клінічна анатомія великогомілкового судинно-нервового пучка: проекційна лінія, м'яз-орієнтир, фасціальний футляр, взаємне положення елементів всередині судинно-нервового пучка. Анестезія на рівні колінного суглоба.

Клінічна анатомія стегнового судинно-нервового пучка: проекційна лінія, м'яз-орієнтир, фасціальний футляр нерва та судин, взаємне положення елементів судинно-нервового пучка. Техніка блоку стегнового нерва.

Клінічна анатомія підколінної ямки. Взаємне положення підколінного судинно-нервового пучка: проекційна лінія, фасціальний футляр, взаємна топографія елементів судинно-нервового пучка. Техніка блоку сідничного нерва.

Поняття про операції на м'язах та сухожиллях: види. Сухожилльний шов: вимоги, види, техніка.

Клінічна анатомія долонної поверхні кисті: межі, зовнішні орієнтири; проекції синовіальних футлярів сухожиллів, артеріальних долонних дуг, м'язових гілок серединного нерва - "забороненої зони Каневелла", пошарова будова, фасціальні ложа та їх вміст.

Гнійний тендовагініт: визначення поняття, види, розрізи на пальцях та кисті.

Панарицій: визначення поняття, види, раціональні розрізи.

Операції на кістках: постійне скелетне витягування, остеоклазія, остеотомія, остеосинтез, остеопластика. Операції на суглобах: пункція порожнини суглоба, артротомія, резекція, артродез, артропластика.

Клінічна анатомія плечового суглоба: проекція суглобової щілини; прикріплення капсули суглоба, слабкі місця; м'язи, які зміцнюють суглоб (обертається манжета). Кровообіг та іннервація. Клінічна анатомія вивихів плечового суглоба.

Клінічна анатомія тазостегнового суглоба: суглобові поверхні, проекція суглобової щілини, прикріплення капсули суглоба; слабкі місця капсули суглоба; зв'язки, кровообіг та іннервація. Клінічна анатомія вивихів. Природжений вивих стегна.

Клінічна анатомія колінного суглоба: капсула суглоба та її завороту, зв'язки суглоба. Кровообіг та іннервація.

Ампутація та екзартикуляція на кінцівках: визначення, показання, класифікація, вибір рівня ампутації, загальні принципи техніки, кістково-пластична ампутація.

Практичні навички до диференційного заліку.

1. Асептична техніка: техніка підготовки рук хірурга.
2. Асептична техніка: обробка операційного поля.
3. Правила користування загальним хірургічним інструментарієм (скальпель, ножиці, пінцет, голкотримач та ін.).
4. Пункція та катетеризація підключичної вени.
5. Техніка пункції плечового суглобу.
6. Техніка пункції ліктьового суглобу.
7. Техніка пункції лучезапястного суглобу.
8. Техніка пункції тазостегнового суглобу.
9. Техніка пункції колінного суглобу.
10. Техніка пункції гомілковостопного суглобу.
11. Техніка аускультативної при вимірюванні артеріального тиску (зовнішній орієнтир для постановки стетофонендоскопа, дати анатомічне обґрунтування).
12. Пункція заднього склепіння піхви.
13. Техніка надлобкової пункції сечового міхура.
14. Техніка катетеризації сечового міхура.
15. Дайте анатомічне обґрунтування техніки катетеризації сечового міхура у чоловіків.
16. Проведіть проекційну лінію лицьової артерії.
17. Визначте проекції шкірних гілок трійчастого нерва на обличчі; вивідного протока привушної слинної залози.
18. Приготуйте необхідні інструменти для первинної хірургічної обробки рани мозкового відділу голови.
19. Приготуйте необхідні інструменти для операції трахеостомії.
20. Визначте положення щитоподібної залози. Яким чином можна встановити, що пальпуємий вузол відноситься до щитоподібної залози, а не до підшкірної клітковини?
21. Визначте точки Kehr`a, McBurney і Lanz`a.
22. Визначте межі областей живота.
23. Техніка пункції паранефрита.
24. Техніка лапароцентеза.
25. Техніка плевральної пункції.
26. Визначте місце проекції меж серця та місце проекцій клапанів серця.
27. Визначте проекцію купола плеври, реберно-діафрагмального синуса плеври.

3.3. Контрольні питання до самостійної роботи.

1. Класифікація хірургічного інструментарію.
2. Основні правила користування хірургічним інструментарієм.
3. Класифікація шовного матеріалу.
4. Види зшивачів.
5. Види місцевої анестезії.
6. Назвіть етапи первинної хірургічної обробки рани.
7. Правила роз'єднання та з'єднання тканин.
8. Назвіть основні способи зупинки кровотечі.
9. Межі мозкового відділу голови та його областей.
10. Особливості поширеної будови лобно-тім'яно-потиличної області.
11. Поширена будова скроневої області.
12. Особливості соскоподібної області.
13. Антротомія, трикутник Шипо.

14. Особливості первинної хірургічної обробки ран голови.
15. Проникаючі та непроникаючі рани голови.
16. Класифікація гематом в залежності від їх локалізації.
17. Назвіть оболонки головного мозку.
18. Міжоболонкові простори головного мозку, внутрішньочерепні гематоми.
19. Тверда мозкова оболонка та її вміст.
20. Синуси твердої мозкової оболонки.
21. Підпаутинний простір, зв'язок з шлуночками мозку.
22. Мозочково-мозкова цистерна, субоксіпітальна пункція.
23. М'яка оболонка, кровопостачання головного мозку.
24. Диференціальні ознаки переломів основи черепа в межах передньої, середньої та задньої черепних ямок.
25. Мета та техніка виконання декомпресійної трепанації черепа.
26. Техніка виконання кістково-пластичної трепанації черепа.
27. Межі лицьового відділу голови.
28. Бічна частина лица: межі, розподіл на області.
29. Топографія привушної слинної залози та її протоки.
30. Можливі ускладнення гнійного паротиту.
31. Принципи проведення розрізів в бічній частині лица.
32. Пошарова будова та особливості щічної ділянки.
33. Проекція лицьової артерії.
34. Межі та вміст глибокої області обличчя.
35. Клітковинні простори глибокої області обличчя.
36. Крилоподібне сплетіння, зв'язок вен обличчя з синусами твердої мозкової оболонки.
37. Відділи та гілки верхньощелепної артерії.
38. Межі та зовнішні орієнтири шиї.
39. Межі переднього відділу шиї, поділ його на області та трикутники.
40. Межі та вміст сонного трикутника.
41. Оголення та перев'язка зовнішньої і загальної сонних артерій.
42. Піднижньощелепний трикутник.
43. Оголення та перев'язка язичної артерії.
44. Назвіть фасції шиї.
45. Міжфасціальні клітковинні простори та можливі шляхи розповсюдження гнійно-запальних процесів.
46. Назвіть глибокі між'язові проміжки шиї. Їх вміст.
47. Шийна ваго-симпатична блокада.
48. Клінічна анатомія щитоподібної та паращитоподібних залоз.
49. «Небезпечні» місця щитоподібної залози при операціях на ній.
50. Клінічна анатомія гортані, глотки, шийного відділу стравоходу та трахеї.
51. Види та техніка виконання трахеостомії, можливі ускладнення.
52. Ларинготомія.
53. Межі та зовнішні орієнтири грудної клітини, пошарова будова.
54. Топографія молочної залози: будова, клітковинні простори, кровопостачання та інервація, шляхи лімфовідтоку.
55. Операції на молочній залозі при маститах та раку.
56. Топографія міжреберних проміжків.
57. Катетеризація підключичної вени.
58. Техніка ушивання проникаючих поранень грудної стінки.
59. Легені: межі, проєкції міждолевих щілин, сегменти.
60. Топографія коренів легень.
61. Плевральна порожнина, синуси.
62. Пункція плевральної порожнини.
63. Пневмоторакс: відкритий, закритий, клапанний.
64. Операції на легенях.
65. Переднє середостіння: межі, топографія органів, доступи до них.
66. Заднє середостіння: межі, вміст, доступи.
67. Опишіть взаєморозташування низхідної аорти та стравоходу.
68. Серце: межі, проєкції клапанів.
69. Перикард, синуси перикарда, пункція перикарда.
70. Клінічне та анатомічне визначення поняття «живіт».
71. Межі черевної стінки, розподіл на області, проєкції органів, пошарова будова.

72. Біла лінія живота, пупкове кільце.
73. Як утворений фасціальний футляр прямого м'яза живота?
74. Вкажіть «слабкі» місця черевної стінки.
75. Пахова область: межі, особливості пошарової будови, паховий проміжок.
76. Паховий канал: стінки, вміст, поверхнєве та глибоке кільця.
77. Прямі та косі пахові грижі: етіологія, механізми виникнення, основні принципи хірургічного лікування.
78. Операція грижосічення: доступ, етапи, особливості при ущемлених грижах.
79. Стегнова грижа, стегновий канал, стінки глибокого та поверхнєвого кілець.
80. Особливості хірургічного лікування стегнових гриж, можливі ускладнення при обмеженні.
81. Пупкова грижа, хірургічне лікування, способи пластики пупкового кільця, особливо у дітей.
82. Межі та вміст черевної порожнини.
83. Порожнина очеревини: межі, розподіл на верхній та нижній поверхи.
84. Верхній поверх порожнини очеревини: утворення очеревини та сумки.
85. Топографія органів верхнього поверху порожнини очеревини.
86. Позапечінкові жовчні шляхи, трикутник Кало.
87. Межі та вміст нижнього поверху порожнини очеревини.
88. Утворення очеревини нижнього поверху: бічні канали, брижові синуси, кишені, дванадцятипало-тощекишечний вигин, ілео-цекальний кут, хід брижі.
89. Кишкові шви: визначення, вимоги, класифікація.
90. Правила ушивання рани кишківника.
91. Види кишкових анастомозів, техніка їх формування.
92. Резекція тонкого кишківника: види, етапи.
93. Оперативні доступи до шлунку.
94. Техніка ушивання перфоративної виразки шлунку.
95. Гастростомія: показання, види, оперативна техніка.
96. Резекція шлунку: показання, класифікація, техніка виконання, можливі ускладнення.
97. Ваготомія: показання, види, оперативна техніка, можливі ускладнення.
98. Органозберігаючі операції на шлунку, пілоропластика.
99. Шви печінки.
100. Доступи до печінки, типова та атипова резекції печінки.
101. Холецистектомія: види, техніка виконання, можливі ускладнення.
102. Операції на позапечінкових жовчних ходах.
103. Точки проєкції червоподібного відростка та доступи до нього.
104. Апендектомія: види, оперативна техніка, особливо у дітей.
105. Колостомія, протиприродний задній прохід.
106. Контрольні межі та зовнішні орієнтири поперекової області заочеревинного простору.
107. Особливості пошарової топографії поперекової області.
108. Що таке ромб Лесгафта-Грюнфельда, трикутник Пті?
109. Фасції та відділи клітковини заочеревинного простору.
110. Топографічна анатомія нирок: синтопія, скелетотопія, проєкція.
111. Топографічна анатомія сечоводів: відділи, звуження.
112. Топографічна анатомія черевної аорти, її гілки.
113. Топографічна анатомія нижньої порожнистої вени.
114. Межі та зовнішні орієнтири тазу.
115. Топографо-анатомічні взаємовідносини маткової артерії та тазового відділу сечоводу.
116. Топографія та анатомія придатків матки.
117. Що собою являє очеревинно-промежинний апаневроз?
118. Що відноситься до фіксуєчого, підвішувального та підтримуючого апаратів матки?
119. Що таке сечостатева діафрагма?
120. Якими м'язами утворена діафрагма таза?
121. Топографо-анатомічне взаємовідношення тазового відділу сечоводу та сім'явивідної протоки.
122. Анатомія сечівника у чоловіків.
123. Назвіть оболонки яєчка та шари калитки.
124. Дайте анатомічне обґрунтування доступам при операції на органах малого тазу.
125. Назвіть переваги оперативного доступу по Пфанненштилю.
126. Що таке проєкційна лінія?
127. Навіщо потрібен м'яз-орієнтир?
128. Чим утворюється фасціальний футляр судинно-нервового пучка?
129. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до плечової артерії на різних рівнях її перев'язки.

130. Вкажіть, межі та зовнішні орієнтири підключичної області, пахвової області, передньої області плеча.
131. Які особливості топографії пахвової артерії та пучків плечового сплетення.
132. Вкажіть розташування серединного нерва по відношенню до плечової артерії у верхній, середній та нижній третині плеча.
133. Межі та зовнішні орієнтири передпліччя.
134. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до променевої артерії на різних рівнях її перев'язки?
135. Вкажіть межі та зовнішні орієнтири передньої та задньої поверхні ліктьової області?
136. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до ліктьової артерії на різних рівнях її перев'язки?
137. Назвіть межі простору Пирогова?
138. Дайте топографо-анатомічне обґрунтування поширенню гнійних процесів на передпліччя?
139. Назвіть зв'язки променево-зап'ясткового суглобу?
140. Які суглобові поверхні формують променево - зап'ястковий суглоб?
141. Контрольні межі та зовнішні орієнтири кисті.
142. Пошарова топографія поверхні кисті.
143. Особливості будови нігтьової фаланги пальця.
144. Будова синовіальних футлярів, сухожилів згиначів пальців.
145. Формування та топографія поверхневої і глибокої артеріальних дуг долоні.
146. Особливості прикріплення сухожилів поверхневого та глибокого згиначів пальців
147. М'язи ложа тенара і гіпотенара.
148. Клітковинні простори серединного ложа долоні та їх вміст.
149. Ознаки ушкодження променевого, ліктьового та серединного нерва.
150. Шляхи поширення гнійних процесів на поверхні кисті.
151. Анатомо-топографічне обґрунтування оперативних доступів при гнійних запальних процесах долонної поверхні та пальців кисті.
152. Контрольні межі та зовнішні орієнтири передньої області стегна.
153. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до стегнової артерії на різних рівнях її перев'язки
154. Особливості топографії елементів судинно-нервового пучка біля основи та вершини стегнового трикутника і в Гунтеровом каналі.
155. Які елементи судинно-нервового пучка залишають Гунтеровий канал через передній, нижній отвори.
156. Назвіть внутрішньосуставні зв'язки тазостегнового суглобу.
157. Які зв'язки укріплюють капсулу тазостегнового суглоба спереду.
158. Слабкі місця капсули кульшового суглоба.
159. Назвіть суглобові поверхні колінного суглобу.
160. Слабкі місця капсули колінного суглобу.
161. Межі та зовнішні орієнтири задньої області стегна
162. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до підколінної артерії?
163. Вкажіть межі та зовнішні орієнтири передньої та задньої областей гомілки.
164. Дайте анатомічне обґрунтування доступам до судинно-нервового пучка передньої області гомілки на різних її рівнях?
165. Межі та пошарова будова підколінної ямки.
166. Топографія підколінного судинно-нервового пучка.
167. Які особливості оперативних доступів до сідничного нерва?
168. Назвіть зв'язки гомілковостопного суглобу.
169. Пошарова топографія поверхні стопи.
170. Топографія верхнього та нижнього сідничного судинно-нервового пучка.

3.4. Індивідуальні завдання

Тема 1. Очеревина.

1. Анатомо-фізіологічні особливості очеревини.
2. Хід очеревини.
3. Порожнина очеревини. Топографічне обґрунтування можливості скупчення в ній патологічної рідини.
4. Топографія піддіафрагмального простору.
5. Межі сальникового (Winslow) отвору та його практичне значення.
6. Топографічне обґрунтування шляхів поширення гнійно-запальних процесів.
7. Кармани порожнини очеревини та їх практичне значення.
8. Топографічне обґрунтування дренирування порожнини очеревини при різних видах перитоніту.

Тема 2. Топографічне обґрунтування хірургічного лікування панкреонекрозу.

1. Топографія (синтопія, скелетотопія, голотопія) та покриття очеревиною підшлункової залози.
2. Кровообіг та іннервація підшлункової залози.
3. Топографія протокової системи підшлункової залози.
4. Топографічне обґрунтування локалізації та шляхів поширення панкреонекрозу.
5. Топографічне обґрунтування оперативних доступів при хірургічних операціях з приводу панкреонекрозу.

Тема 3. Клінічна анатомія печінки.

1. Співвідношення печінки до очеревини.
2. Синтопія печінки та прогнозування напрямків абсцесів печінки (шляхи поширення гною).
3. Фіксуєчий (зв'язковий апарат печінки).
4. Особливості фіброзної капсули печінки.
5. Ворота печінки, форми воріт.
6. Кровоносні судини печінки: власне-печінкова артерія, ворітна вена, печінкові вени.
7. Жовчні протоки, 4 відділи загальної жовчної протоки.
8. Іннервація печінки.
9. Сегментарна будова печінки по Куїно (1972р.). Портальна система поділу печінки.
10. Розподіл печінки на 3 частки відповідно до кавальної системи.
11. Способи зупинки кровотечі з ран печінки, які локалізуються на поверхні, в товщі, з крайових ран.
12. Види резекцій печінки.
13. Доступи при резекціях печінки.
14. Операції на позапечінкових жовчних шляхах.
15. Печінкові шви, вимоги, види.
16. Шовний матеріал, печінкові голки.

Тема 4. Клінічна анатомія фасцій та клітковинних просторів шиї.

1. Клінічна анатомія II-III фасції шиї.
2. Передорганний клітковинний простір та шляхи поширення гною при флегмонах шиї.
3. Футляр основного судинно-нервового пучка, сполучення з переднім середостінням.
4. Вміст передтрахеального простору шиї.
5. Клінічне значення надгрудничного міжапоневротичного простору шиї.
6. Клітковина латерального трикутника шиї та її вміст.
7. Сполучення позаорганного клітковинного простору з іншими відділами клітковини шиї та середостіння.
8. Локалізація парашитоподібних залоз по відношенню до фасцій шиї.

Тема 5. Груднино-ключично-соскоподібна ділянка.

1. Груднино-ключично-соскоподібна (ГКС) ділянка: межі, орієнтири, поширена будова.
2. Судини та нерви ГКС ділянки, гілки підключичної артерії, плечового сплетення, проекція, доступ до сонної артерії, яремного венозного куту Пирогова, грудному протоку, топографія купола плеври.
3. Глибокі міжм'язові клітковинні простори шиї: переддрабинчастий, міждрабинчастий, драбинчасто-хребтовий трикутник. Міжфасціальні простори шиї.
4. Абсцеси ГКС ділянки.
5. Вроджені вади розвитку шиї: кривошия, кісти, свищі шиї. Способи хірургічного лікування.
6. Анестезія плечового сплетення. Вагосимпатична блокада по Вишневському. Показання, техніка, ускладнення.
7. Дренування грудної лімфатичної протоки: показання, доступ, техніка, ускладнення.

Тема 6. Катетеризація підключичної вени.

1. Зовнішні орієнтири переднього відділу шиї.
2. Поширена будова лопатково-ключичного трикутника.
3. Топографія, голотопія, синтопія та скелетотопія підключичної вени і її основних гілок.
4. Катетеризація підключичної вени, надключичний доступ: показання, техніка, ускладнення.
5. Катетеризація підключичної вени, підключичний доступ: показання, техніка, ускладнення.

Тема 7. Вади серця. Ендоваскулярні методи лікування.

1. Топографічна анатомія серця: голотопія, синтопія, скелетотопія.
2. Вроджені та набуті, «білі» та «сині» вади серця.
3. Тріада та тетрада Фалло, коарктація аорти.
4. Основні принципи хірургічного лікування вад серця.
5. Ендоваскулярні методи лікування вад серця.

Тема 8. Резекція легень

1. Топографічна анатомія легень: синтопія, скелетотопія.
2. Особливості будови коренів легень.
3. Оперативні доступи до легень.

4. Особливості резекції легені: обсяги.
5. Етапи резекції легені.
6. Особливості обробки елементів кореня легені при різних патологіях.

Тема 9. Лапароскопічні способи лікування гриж. Холецистектомія. Апендектомія.

1. Топографія передньо - бічної черевної стінки: пошарова будова, «слабкі місця», кровопостачання та інервація, проекції внутрішніх органів.
2. Особливості топографії передньо – бічної черевної стінки з точки зору накладення порту.
3. Ендоскопічний інструментарій.
4. Показання та протипоказання для лапароскопічного хірургічного втручання.
5. Особливості топографії позапечінкових жовчних шляхів та жовчного міхура.
6. Методи та етапи холецистектомії.
7. Топографія червоподібного відростка та ілеоцекального кута.
8. Методи та етапи апендектомії.

Тема 10. Травми грудної клітини.

1. Топографічна анатомія грудної стінки. Пошарова будова. Міжреберний судинно-нервовий пучок: склад, топографія.
2. Відкрита травма грудної клітки (непроникаючі, проникаючі). Первинна хірургічна обробка ран грудної стінки.
3. Будова ребра, особливості реберно-грудинного та реберно-хребтового зчленування, стосовно до можливих травм. Переломи ребер (поодинокі, множинні, флоттіруючі).
4. Закриті пошкодження грудної клітини (струси, удари, здавлення грудної стінки, легенів та серця).
5. Хірургічне лікування переломів ребер. Знеболення. Фіксація.

Тема 11. Сучасні методи грижосічення.

1. Операція по Ліхтенштейну.
2. Сучасні сітки для герніопластики.
3. Лапароскопічна герніопластика (з використанням шва, з використанням імплантів, з використанням швів та імплантів).
4. Самофіксуючі сітки.
5. Робот –лапароскопічна хірургія.

Тема 12. Пневмоторакс.

1. Пневмоторакс, визначення поняття. Причини виникнення. Класифікація.
2. Класифікація пневмотораксу.
3. Диференціальна діагностика типів пневмотораксу, тактика надання першої допомоги.
4. Ускладнення пневмотораксу.
5. Техніка пункції та дренивання плевральної порожнини.

Тема 13. Операції на відкритому серці (Штучний кровообіг).

1. Торакотомія - як доступ при відкритих операціях на серці. Позиція та черезплевральні доступи.
2. Види операцій на серці. Відкритий аортальний проток, дефект міжшлуночкової перегородки, коарктація аорти, вроджена транспозиція судин, тетрада Фалло, пересадка серця.
3. Апарат АК, структура, принцип роботи, підключення та використання.
4. Трансплантація серця. Критерії вибору трансплантата, техніка забору трансплантата, підготовка реципієнта до операції, техніка пересадки серця. Ведення реципієнта в післяопераційному періоді.
5. Ускладнення при операціях на відкритому серці, їх обґрунтування в післяопераційному періоді.

Тема 14. Операції на лицьовому відділі голови:

1. Лицьовий відділ голови: межі, зовнішні орієнтири, пошарова будова.
2. Судини та нерви лицьового відділу голови.
3. Методи знеболювання при операціях на лицьовому відділі голови.
4. Цілі та принципи оперативних втручань при гнійно-запальних процесах на обличчі.
5. Типові розрізи при абсцесах та флегмонах щелепно-лицьової області.

Тема 15. Інтубація трахеї:

1. Анатомічна будова ротоглотки.
2. Показання до проведення інтубації трахеї.
3. Інструментарій необхідний для проведення інтубації трахеї.
4. Прогнозування важкої інтубації трахеї.
5. Підготовка до виконання інтубації трахеї.
6. Методики виконання інтубації трахеї.

Тема 16. Післяопераційні грижі:

1. Етіологія та патогенез післяопераційних гриж.
2. Техніка грижосічення.

3. Апоневротична пластика.
4. М'язово - апоневротична пластика.
5. Інші види пластик.

Тема 17. Ампутації та екзартикуляції кінцівок. Принципи пункцій, артротомії, резекцій суглобів, артропластики та артрореза. Операції на кістках. Принципи екстра- і інтрамедулярного остеосинтезу.

1. Принципи ампутацій та екзартикуляцій кінцівок.
2. Кістково-пластична ампутація гомілки за Пироговим.
3. Пункція суглоба (плечового, ліктьового, променево, тазостегнового, колінного, гомілковостопного). Показання. Техніка.
4. Артротомія суглоба (плечового, ліктьового, променево, тазостегнового, колінного, гомілковостопного). Показання. Техніка.
5. Артропластика та артрорез.
6. Операції на кістках. Принципи екстра- і інтрамедулярного остеосинтезу.

4 ПОЛІТКА ДИСЦИПЛІНИ

Очікується, що студенти та студентки відвідуватимуть всі практичні заняття. Якщо вони пропустили заняття, необхідно відпрацювати його (згідно графіку, розміщеному на інформаційному стенді кафедри).

Письмові та домашні завдання треба виконувати повністю та вчасно, якщо у студентів/-ок виникають запитання, можна звернутися до викладача особисто або за електронною поштою, яку викладач/-ка надасть на першому практичному занятті.

Під час **практичних занять** активна участь під час обговорення в аудиторії, студенти/-ки мають бути готовими детально розбиратися в матеріалі, ставити запитання, висловлювати свою точку зору, дискутувати. Під час дискусії важливі: повага до колег; толерантність до інших та їхнього досвіду; сприйнятливність та неупередженість; здатність не погоджуватися з думкою, але шанувати особистість опонента/-ки; ретельна аргументація своєї думки та сміливість змінювати свою позицію під впливом доказів; я-висловлювання, коли людина уникає непотрібних узагальнень, описує свої почуття і формулює свої побажання з опорою на власні думки і емоції; обов'язкове знайомство з першоджерелами. Вітається творчий підхід у різних його проявах. Від студентів/-ок очікується зацікавленість участю у міських, всеукраїнських та міжнародних конференціях, конкурсах та інших заходах з предметного профілю.

На першому занятті з курсу буде роз'яснено основні принципи **охорони праці** шляхом проведення відповідного інструктажу. Очікується, що кожен та кожна повинні знати, де найближчий до аудиторії евакуаційний вихід, де знаходиться вогнегасник, як їм користуватися тощо. Після проведення інструктажу кожен студент повинен поставити підпис у журналі інструктажу кафедри з охорони праці.

Поведінка в аудиторії

Основні «так» та «ні»

Студентству важливо дотримуватися правил належної поведінки в університеті. Ці правила є загальними для всіх, вони стосуються також і всього професорсько-викладацького складу та співробітників/-ць, і принципово не відрізняються від загальноприйнятих норм.

Під час занять дозволяється: залишати аудиторію на короткий час за потреби та за дозволом викладача; пити безалкогольні напої; фотографувати слайди презентацій; брати активну участь у ході заняття (див. Академічні очікування від студенток/-ів).

Під час занять забороняється: їсти (за виключенням осіб, особливий медичний стан яких потребує іншого – в цьому випадку необхідне медичне підтвердження); палити, вживати алкогольні і навіть слабоалкогольні напої або наркотичні засоби; нецензурно висловлюватися або вживати слова, які ображають честь і гідність колег та професорсько-викладацького складу; грати в азартні ігри; наносити шкоду матеріально-технічній базі університету (псувати інвентар, обладнання; меблі, стіни, підлоги, засмічувати приміщення і території); галасувати, кричати або прослуховувати гучну музику в аудиторіях і навіть у коридорах під час занять.

Плагіат та академічна доброчесність

Кафедра клінічної анатомії та оперативної хірургії підтримує нульову толерантність до плагіату. Від студентів та студенток очікується бажання постійно підвищувати власну обізнаність в

академічному письмі. На перших заняттях проводитимуться інформаційні заходи щодо того, що саме вважати плагіатом та як коректно здійснювати дослідницько-науковий пошук.

Методи, методики та технології навчання

У ході викладання дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку” використовуються такі

- методи навчання: пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемний виклад; евристичний метод та ін.;
- методики навчання: традиційні та інтерактивні методики;
- технології навчання: кредитно-трансферна технологія, технологія особистісно-орієнтованого навчання, інформаційно-комунікаційна технологія.

Методичне забезпечення

1. Програма навчальної дисципліни “Клінічна анатомія та оперативна хірургія з особливостями дитячого віку”.
2. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи студентів.
3. Конспекти та розширені плани лекцій.
4. Плани практичних занять.
5. Завдання для перевірки практичних навичок студентів.
6. Тестові завдання.
7. Ситуаційні задачі.
8. Перелік теоретичних питань до підсумкового контролю знань студентів.
9. Білети до підсумкового контролю знань студентів.

5 АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Кафедра клінічної анатомії та оперативної хірургії підтримує нульову толерантність до плагіату. Від студентів та студенток очікується бажання постійно підвищувати власну обізнаність в академічному письмі. На перших заняттях проводитимуться інформаційні заходи щодо того, що саме вважати плагіатом та як коректно здійснювати дослідницько-науковий пошук. Посилання на «Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин в Харківському національному медичному університеті»

http://files.knmu.edu.ua:8181/upload/redakt/doc_uchproc/polog_ad_etyka_text.pdf

6 РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Кульчицкий К.И., Бобрик И.И., Дитковский А.П., Солорева С.А., Щитов В.С., Ковальский М.П., Хворостяная Т.Т., Талько В.И., Кобзар А.Б. Бондур В.М., Раскалей В.Б. Оперативная хирургия и топографическая анатомия / учебник для медвузов. - К.: Вища школа, 1989. - 492 с.
2. К.І.Кульчицький, М.П.Ковальський, А.П.Дітковський, М.С.Скрипиков, С.А.Солорева, В.С.Щитов, Т.Т.Хворостяна, О.Б.Кобзар, О.М.Очкуренко, В.М.Бондур, В.Б.Раскалей. Оперативна хірургія і топографічна анатомія. - Київ, "Вища школа", 1994. – 464 с.
3. Кованов В.В., ред. Оперативная хирургия и топографическая анатомия. - М.: Медицина. – 1978. – 416 с.
4. Островерхов Г.Е., Бомаш Ю.М., Лубоцкий Д.Н. Оперативная хирургия и топографическая анатомия. – М.: Мед. информ. агентство. - 2005. – 736 с.
5. Сергиенко В.И., Петросян Э.А., Фраучи И.В. Топографическая анатомия и оперативная хирургия. / под ред Ю.М.Лопухина. – Москва: Геотар-мед. – 2001. – 1-2 том.
6. Михалин М.А. Практикум по топографической анатомии и оперативной хирургии. – Харьков, 1996. – 350 с.
7. Бурых М.П. Основы технологии хирургических операций. – Харьков: Основа. - 1998. – 460 с.
8. Лопухин Ю.М., Молоденков М.И., Практикум по оперативной хирургии и топографической анатомии. – М. – 1960. – с.5-13,16.
9. Кованов В.В., Бомаш Ю.М. Практическое руководство по топографической анатомии. // М.: Медицина, 1964. – с.338-358.

Допоміжна

1. К.И. Кульчицкий, Н.С. Скрипников и др. Практикум по оперативной хирургии и топографической анатомии для студентов Лечебного факультета. Полтава, 1-е и 2-е изд. Полтава, 1988, 1991.
2. Ковальський М.П., Кобзар О.Б. Навчально-методичні матеріали для підготовки до підсумкового контролю знань і вмінь на кафедрі оперативної хірургії і топографічної анатомії (для студентів медичного факультету). - К.: Стило, 1999-2004. – Видання 1-5. - 79 с.
3. В.В.Кованов, Т.И.Аникина, И.А.Сычеников. Курс лекций по оперативной хирургии и топографической анатомии. - М., 1972.
4. Оперативна хірургія: хірургічні операції та маніпуляції. / І.У. Свистонюк, В.П. Пішак, М.Д. Лютик, Ю.Т. Ахтемійчук. – К.: Здоров'я. - 2001. – 368 с.
5. Бурых М.П., Григорова И.А. Клиническая анатомия мозгового отдела головы. – Харьков: Каравелла. – 2002. – 240 с.
6. Бурых М.П., Топоров Г.Н. Клиническая анатомия головы и шеи. Карманный экзаменатор. – Харьков: Фолио. – 2001. – 240 с.
7. М.П.Бурих. Топографічний підхід до вивчення тіла людини. – Харків, 2005. – 30 с.
8. Попов А.Г., Красницький В.К., Горовенко В.И. Учебное пособие «Тестовые задачи» по курсу оперативной хирургии и топографической анатомии. – Одеса. - 2004 – 120 с.
9. Bernard C. Illustrated Manual of Operative Surgery and Surgical Anatomy. – 1991.
10. Pemberton L.B. Workbook of Surgical Anatomy. – 1990.
11. Gliedman M.L. Atlas of Surgical Techniques. – New York etc., McGraw – Hill.- 1990.
12. Sabiston D.C. Atlas of General Surgery. - Philadelphia etc., Saunders.- 1994.
13. Chassin J.L. Operative Strategy in General Surgery. New York etc., Springer. – 1994.
14. Gray's anatomy. London, 1994.
15. Atlas of muscle and Musculocutaneous Flaps Head and Neck Reconstruction. Arnold Mc Graw. Norfolk, Virginia, 1988.
16. Atlas of Human Anatomy. Frank H. Netter. East Hannover, New Jersey, 1990.
17. Clinical Anatomy by Regions. Richard Shell. New York, London, 1996.
18. An Atlas of Surgical Anatomy. Taylor & Francis. London, New York. 2005.
19. Atlas of Anatomy. Patrick W. Tank, Thomas R. Gest. Ann Arbor, Michigan. 2009.
20. Clinical Anatomy. Harold Ellis. Blackwell Publishing. London. 2006.
21. Clinically Oriented Anatomy. Keith L. Moore, Arthur F. Dalley, Anne M.R. Agur. Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia. 2010.
22. Review of Gross Anatomy. Ben Pansky. Toledo, Ohio. 1996.
23. Atlas of Human Anatomy. Sobotta. Munchen. Jena. 2006.
24. Surgical Anatomy. Scandalakis. 2009.

18. Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Сайт університету: <http://www.knmu.kharkov.ua>
2. Сайт кафедри у системі Moodle ХНМУ: <http://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=471>
3. Бібліотека ХНМУ: <http://libr.knmu.edu.ua/>
4. Офіційний сайт МОН України: <http://www.education.gov.ua>
5. Освітній портал: <http://www.osvita.org.ua>
6. Університет Leeds: www.accessanatomy.leeds.ac.uk
7. Освітній портал: <http://meduniver.com/Medical>
8. Освітній портал: <http://medvideo.org/>
9. Освітній портал: <http://medicalplanet.su/>
10. Освітній портал: <http://video-med.ru/>
11. Освітній портал: <http://mdtube.ru/>
12. Освітній портал: <http://6years.net/>
13. Освітній портал: <http://zdravoe.com/>
14. Відео-хостінг: youtube.com